

been developed with application of the hierarchical method. This ensures systematic approach to accumulation (in dual-entry system) of the information on mutual internal settlements. This information is useful for managing distribution and redistribution of capital in groups of related enterprises and enterprises with branches.

Keywords: mutual internal settlements, mutual intragroup settlements, mutual intra-company settlements, related enterprises, analytical accounts (subaccounts).

УДК 338.48:332.1

*Проф. О.І. Мілашовська, д-р екон. наук;
доц. Н.М. Гоблик-Маркович, канд. екон. наук – Мукачівський ДУ*

МОДЕЛЬ ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Визначено передумови створення туристичного кластера прикордонної території та рівні формування взаємовідносин між його учасниками. Досліджено послідовність формування туристичного кластера в Закарпатській області. Запропоновано інтегровану модель туристичного кластера в Закарпатській області, що сприятиме розвитку туризму й підвищенню рівня конкурентоспроможності туристичного регіону.

Ключові слова: туристичний кластер прикордонної території, принципи сталого розвитку регіону, мета-, макро-, мезо-, мікрорівні формування взаємовідносин у ТКПТ, модель туристичного кластера Закарпатської області, структурні елементи ТКПТ, коефіцієнт вступу у кластер, фактори стійкості та конкурентоспроможності.

Постановка проблеми. Відповідно до чинного законодавства України, "кластер" підпадає під класифікацію "інноваційна структура", порядок створення і функціонування якої регламентується Постановою Кабінету Міністрів України [1]. Дослідження світових практик свідчать, що в становленні та функціонуванні кластерів важливу роль відіграють навчальні заклади. Враховуючи обмеження, встановлені законодавством України, кластери за участю навчальних закладів можна створювати у вигляді інноваційної структури виду Б [7]. Найбільш успішними і відомими прикладами кластерних утворень у сфері туризму є кластер сільського туризму "Оберіг", туристичний кластер "Кам'янець", кластер "ЕКОТУР". Враховуючи значний розвиток галузі туризму в Закарпатській області та особливості її територіального розміщення, доцільним є створення кластерного утворення на прикордонній території.

Галузь туризму в Закарпатській області здійснює прямий вплив на соціально-економічний розвиток прикордонної території. Дослідження практиків та науковців доводять, що всі райони Закарпатської області мають відповідні умови та належне забезпечення для розвитку туристичної діяльності, але спостерігається нерівномірний розподіл по території області культурних, природних та трудових ресурсів, доступної інфраструктури, різне розташування від місць туристичного призначення.

Тому в кожному районі області повинні бути розроблені відповідні заходи в структурі маркетингової стратегії туризму, які дали б змогу визначити привабливість і унікальність місцевого туристичного продукту, а також створити конкурентоспроможний імідж прикордонного регіону на внутрішньому і зовнішньому ринках. Вважаємо, що створення туристичного кластера на прикордонній території та відповідної взаємодії учасників у ньому сприятиме збалансованому розвитку галузі регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість зарубіжних науковців приділили увагу дослідженню особливостей інтегрованих територіальних об'єднань, серед яких: М. Портер, Е. Бергман, К. Морган. У численних працях вітчизняних науковців визначено проблеми, які виникають під час створення та функціонування кластерів, зокрема: М.П. Войнаренко, С.В. Мочерного, А.О. Прочана, Д.М. Стеченка, В.В. Гоблика.

Однак недостатньо уваги приділено саме послідовності створення туристичного кластера на прикордонній території та особливостям формування відносин у середині утворення, тобто відсутні теоретичний та практичний інструментарій створення туристичного кластера в Закарпатській області. Тому невирішеність цих проблем і зумовили проведення нами відповідного дослідження.

Постановка завдання. Метою публікації є розроблення моделі туристичного кластера прикордонної території та визначення особливостей формування взаємовідносин між учасниками об'єднання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сукупність територіальних, інституційних, підприємницьких складових та їх конкурентних переваг дає змогу визначити загальну конкурентоспроможність туристичного кластера прикордонної території (ТКПТ) [3]. При цьому можливості суб'єктів виходити на ринок тієї чи іншої країни, регіону чи зони туристичної діяльності з конкурентоспроможним продуктом значно вищі, що досягається за допомогою розроблення в системі кластера фінансово, соціально, екологічно вигідної концепції одержання відповідних результатів під час координації діяльності державних установ. Таким чином, кінцева мета конкурентоспроможності кластера полягає в тому, щоб визначити наскільки можливою є самореалізація суб'єкта, який бере участь у туристичній діяльності.

Для успішного функціонування туристичного кластера необхідно дотримуватись таких принципів сталого розвитку регіону:

1. Екологічна стійкість: передбачає врахування фізичної основи процесу розвитку, який спрямований на збереження і раціональне використання природних ресурсів, включення до туристичної діяльності, на підтримку потенціалу екосистем поглинати або відновлюватися за умов втручання людини.
2. Економічна стійкість: передбачає пошук для економічного зростання на основі ефективного розподілу та раціонального використання ресурсів і постійного залучення державних та приватних інвестицій, щоб гарантувати не тільки прибутковість на мікроекономічному рівні, а також економічну ефективність на макросоціальному рівні у сьогоденні та майбутньому.
3. Соціально-культурна стійкість: передбачає збереження культурного ризмаїття, цінностей, що тепер існують у прикордонному регіоні, та створення індивідуальної свідомості та повної соціальної інтеграції.
4. Політико-інституційна стійкість: передбачає зміцнення демократичних механізмів, спрямованих на розробку і реалізацію державної політики, соціально-політичних важелів інституційних механізмів, де враховані критерії сталого розвитку.

Дотримання цих принципів створення та функціонування туристичного кластера прикордонної території дає змогу встановити між його учасниками тісні взаємозв'язки, співробітництво і конкурентоспроможні відносини на різних рівнях: компанії взаємодіють з постачальниками, клієнтами та конкурентами; мезоінститути представляють державні та приватні установи, а також представники громадянського суспільства; макроінститути діють на основі макроекономічної стратегії та політики; соціально-культурні структури визначають соціальні здібності діючих осіб формувати думки і стратегії в галузі сталого розвитку регіону.

Загальна конкурентоспроможність ТКПТ досягається шляхом встановлення взаємовідносин між суб'єктами під час формування кластера на чотирьох рівнях (рис. 1).

Мета-рівень (MetaLevel)
Соціальні утворення, політичні організації, визначення діючих осіб і можливостей розвитку проекту на регіональному рівні.
Макрорівень (MacroLevel)
Валютна, податкова, цінова та тарифна політики; політика сектору туризму; регуляторна, фінансова, екологічна та соціальна політики.
Мезорівень (MesoLevel)
Взаємовідносини у туристичному кластері між представницькими установами і підтримуючими в регіоні. Представництво та повноваження вести переговори з державними установами, які дають підтримку у місцевих, регіональних та національних туристичних заходах. Альянси та мережі між підприємствами кластера. Співпраця та взаємодія туристичного сервісу.
Мікрорівень (MicroLevel)
Визначення переваг організаційних елементів (управління, сировинно-матеріальні витрати, кваліфікація працівників, маркетинг й ін.).

Рис. 1. Рівні формування взаємовідносин у ТКПТ (авторська розробка)

Мета (Meta) – сукупність соціально-культурних факторів регіону, дає змогу соціальним суб'єктам підприємництва формувати та розробляти стратегії діяльності та загальну політику розвитку суспільства регіону.

Макро (Macro) – макроекономічна стабільність і стратегії, визначаються за допомогою політики: бюджетно-фінансової, цінової, грошово-кредитної, комерційної та конкурентної.

Мезо (Meso) – підтримка структур, які полегшують взаємодію та співробітництво між компаніями (постачальники, клієнти, конкуренти) та науково-дослідними установами за допомогою фінансових структур, допоміжних організацій (маркетингові, експортно-імпорتنі, ярмаркові й ін.), трудової підготовки й освітніх закладів та інфраструктури (транспорт, зв'язок, енергетика).

Мікро (Micro) – здатність компанії або компаній конкурувати, пропонуючи якісні й різноманітні товари та послуги, оптимізувати рентабельність відносин, реагувати в нових ринкових умовах і змінах.

На основі наведених вище рівнів взаємовідносин суб'єктів та принципів сталого розвитку регіону пропонуємо інтегровану модель туристичного кластера в Закарпатській області (рис. 2).

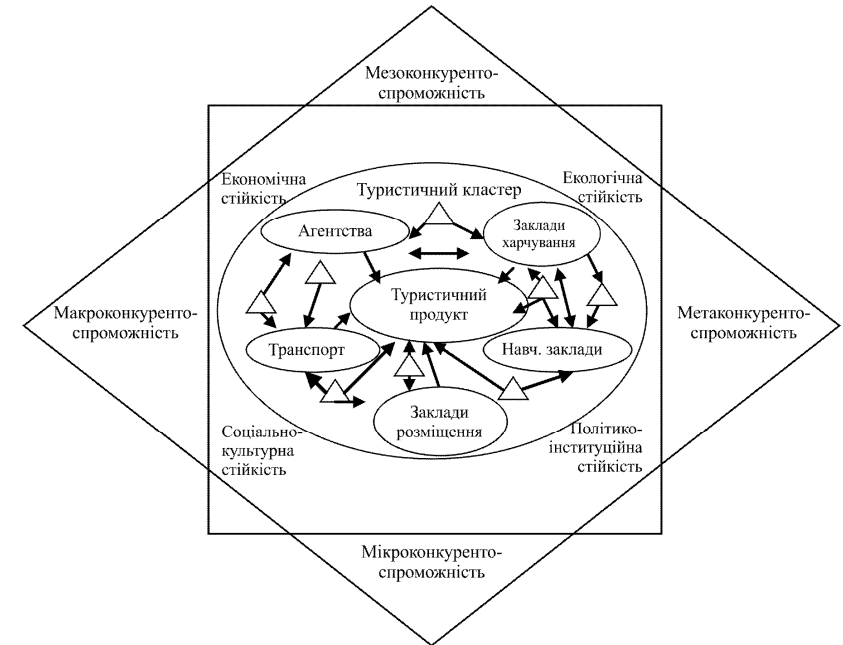

Рис. 2. Модель туристичного кластера в Закарпатській області (авторська розробка)

У цій моделі беремо до уваги всі наявні та потенційні учасники (вітчизняні та зарубіжні) туристичного кластера, їх відносини і фактори, які викликають конкурентоспроможність на різних рівнях (мета-, макро-, мезо- і мікро-), стійкість (економічна, соціально-культурна, екологічна і політико-інституційна), що сприяє входженню суб'єктів у кластер незалежно від етапу та часу його функціонування.

Модель туристичного кластера передбачає встановлення тісних взаємовідносин між учасниками туристичних груп і спрямована на визначення та оцінку його впливу на туристичний продукт або групу продуктів, на економічну, соціальну, екологічну та культурну конкурентоспроможність та стабільність у цьому регіоні.

Наступним завданням буде визначення послідовності формування туристичного кластера в Закарпатській області, яка полягає у послідовній реалізації таких кроків:

Крок 1. – Визначення і характеристика туристичного кластера. Для визначення змісту та структури туристичного кластера Закарпатської області враховуємо такі його можливі складові та проводимо бальну оцінку районів з метою виявлення порядкових можливостей вступу підприємств до ТКПТ: райони області з наявними продуктами або туристичними послугами, їх привабливістю і потенціалом; комплекс видів підприємств, які потенційно можуть бути компонентами структури; підтримка пропозиції туристичного про-

дукту за допомогою допоміжних складових структури (ресторани, готелі, туристичні агентства, заклади торгівлі, ремесла й ін.); допоміжна інфраструктура (дороги, каналізація, енергопостачання, зв'язок тощо); інституційна підтримка послуг (урядові установи, підприємства і робочі об'єднання, працівники навчальних центрів, інститути й ін.).

Після ідентифікації компонентів і їх зв'язків у просторовому вимірі туристичного кластера можна визначити такі характеристики: визначення загальних цілей, мети діяльності, що полягає в покращенні конкурентоспроможності і стійкості; визначення єдиної стратегії або спільних дій для досягнення цілей. Запропонована методика передбачає оцінку забезпеченості районів основними структурними елементами кластера за п'ятибальною шкалою.

Наступний етап оцінки пов'язаний з об'єднанням покомпонентних балів окремих районів, які отримані за окремими складовими елементами туристичного кластера, в інтегральну величину (A). Внаслідок того отримуємо загальну суму балів, яка і визначає забезпеченість району структурними елементами туристичного кластера:

$$A = \sum_{i=1}^n a_i + \sum_{i=1}^n b_i + \sum_{i=1}^n c_i, \quad (1)$$

де: A – інтегральний показник оцінки структурних елементів туристичного кластера району; a_i – елементи сектору виробництва туристичних послуг туристичного кластера; b_i – елементи сервісного сектору туристичного кластера; c_i – елементи допоміжного сектору туристичного кластера.

Для зручності оцінювання важливо ввести поняття "коефіцієнта вступу в кластер" (КВК), який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки забезпеченості району до максимально можливої кількості балів, яку наведено в шкалі оцінок:

$$КВК = \frac{A}{A_{max}}, \quad (2)$$

де: A – сума балів оцінки забезпеченості району структурними елементами туристичного кластера; A_{max} – максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

Цей коефіцієнт зручний для визначення рівня привабливості районів Закарпатської області для співпраці в кластері. Виходячи із значення КВК, можна провести таке ранжування ймовірностей (величина якого змінюється від нуля до одиниці) послідовності вступу до ТКПТ: 0,85-1,00 – першочерговий вступ; 0,65-0,84 – висока ймовірність вступу; 0,45-0,64 – середня ймовірність вступу; 0,25-0,44 – малоїмовірний вступ; менше ніж 0,25 – неможливий вступ на цьому етапі розвитку.

Для прикладу пропонуємо розрахунок для Мукачівського району Закарпатської області.

На основі отриманих даних визначимо інтегральний показник забезпеченості Мукачівського району структурними елементами туристичного кластера за формулою (1)

$$A_{мук.р} = (4 + 5 + 5 + 5 + 4) + (5 + 3 + 4) + (2 + 3 + 3) = 23 + 12 + 8 = 43 \text{ (бали).}$$

За отриманими 43 балами із 60 максимальних, Мукачівський район посів друге місце в рейтингу районів Закарпатської області. Підставивши отримані результати у формулу (2), отримуємо наступне значення коефіцієнта вступу в кластер:

$$КВК_{мук.р} = \frac{43}{60} = 0,72.$$

Отримані результати дають змогу говорити про високу ймовірність вступу Мукачівського району до туристичного кластера.

За результатами проведеної бальної оцінки по Закарпатській області було визначено, що порайонний розвиток туризму прикордонної території здійснюється нерівномірно. На увагу заслуговують Ужгородський, Мукачівський, Свалявський та Хустський райони, які відповідно до проведеного рейтингу зайняли 1, 2, 3 та 4 місця. Це підтверджує високу ймовірність вступу туристичних та суміжних до галузі підприємств цих районів до ТКПТ.

Після проведення покомпонентного аналізу забезпеченості елементами кластера районів Закарпаття спостерігаємо такий розподіл: сектор виробництва туристичних послуг у достатньому обсязі представлений у всіх районах області; сервісний сектор має слабе забезпечення; допоміжний сектор має недостатнє забезпечення по області (окрім чотирьох провідних районів).

Крок 2. Визначення основних факторів та субфакторів впливу на суб'єкти або складові елементи кластера шляхом проведення польових досліджень по осях матриці для організації спільних дій. Фактори викликають конкурентоспроможність на різних рівнях (мета-, макро-, мезо- та мікро-) та фактори, які викликають стійкості на різних рівнях (економічну, соціальну, екологічну, культурну та політико-інституціональну). Кожен фактор, який впливає на конкурентоспроможність та стійкість, ділиться на субфактори і показники, питома вага яких визначає ступінь їх впливу на розвиток на місцевому рівні. Інтенсивність впливу фактора, субфактора визначають експерти (представники профільних підприємств, державних і приватних установ та громад) шляхом анкетування. Кожний опитаний оцінюватиме вплив кожного субфактора або змінної за відповідною шкалою: дуже сприятливий – (+2); сприятливий – (+1); нейтральний – (0); несприятливий – (-1), дуже несприятливий – (-2).

Після ідентифікації факторів проводимо аналіз взаємозв'язку між ними і визначаємо інституційні профілі туристичного кластера для характеристики функцій кожної установи. На основі проведеної оцінки у кожному класі факторів було проведено підсумки і визначено питому вагу досліджуваних факторів та субфакторів. Визначаємо ступінь впливу факторів, субфакторів стійкості та конкурентоспроможності туристичного кластера Закарпатської області та його елементи (табл.).

На основі опрацьованих анкет видно, що на момент дослідження в регіоні позитивний вплив на мета- та мезорівнях здійснюють наявні соціально-культурні та екологічні фактори. Найменше впливають на діяльність ТКПТ політико-інституційні фактори на макро-, мікрорівні та економічні фактори на макрорівні. Під час детального аналізу впливу політико-інституційних

факторів було визначено значний ступінь впливу елемента цінового регулювання. Так, наприклад, в умовах стабільного економічного розвитку цей фактор тільки підлягає моніторингу з боку державних і місцевих органів управління. У нестабільних умовах (кризових) цей фактор відіграє важливу роль для розробки механізму формування збалансованої кон'юнктури ринку.

Табл. Ступінь впливу факторів стійкості та конкурентоспроможності на діяльність туристичного кластера Закарпатської області*

Фактори стійкості	Рівні впливу на конкурентоспроможність			
	Мета-рівень	Макро-рівень	Мезо-рівень	Мікро-рівень
1. Соціально-культурні	4	3	6	4
1.1. Відносини "підприємство – громадські організації"	+1	0	+2	0
1.2. Ставлення до іноземців, "відкритість національної економіки"	+2	+1	+2	+1
1.3. Профспілкова активність, вплив профспілок на формування громадської думки	+2	+1	0	+1
1.4. Відношення до приватного бізнесу (+ / -)	-1	+1	+2	+2
2. Екологічні	5	4	6	3
2.1. Природно-кліматичні умови	+2	+1	+2	+1
2.2. Територіальне розміщення природних ресурсів	+2	+2	+2	+2
2.3. Стан екологічного середовища	+1	+1	+1	+1
2.4. Розміщення великих промислових і с/г центрів	0	0	+1	-1
3. Економічні	3	1	5	2
3.1. Рівень економічного потенціалу	+1	0	+2	+1
3.2. Система оподаткування	+1	+1	-1	-1
3.3. Загальна кон'юнктура ринку	+1	+1	+2	+1
3.4. цінова політика та рівень регулювання цін	0	-1	+2	+1
4. Політико-інституційні	4	1	4	1
4.1. Політична нестабільність і непослідовна політика уряду	-1	-2	-1	0
4.2. Транскордонне і прикордонне співробітництво	+2	+1	+2	+1
4.3. Діяльність регіональних органів влади	+2	+1	+1	0
4.4. Рішення уряду щодо підтримки туристичної галузі	+1	+1	+2	0

*Джерело : авторська розробка.

Крок 3. Методологія отримання статистичної інформації – аналіз основних компонентів. З усієї кількості змінних, факторів обираємо ті, які здійснюють найбільший вплив на конкурентоспроможність і стійкість як компонентів кластера, так і його загалом. Використовуємо аналіз на основі бальної оцінки, відомий як "аналіз основних компонентів". Ця техніка дає змогу скоротити характерні змінні конкурентоспроможності та стійкості до невеликого числа пояснювальних індексів (основних компонентів) за допомогою лінійних комбінацій змінних.

З проведеного вище аналізу впливу факторів на діяльність туристичного кластера Закарпатської області можна виокремити насамперед роль та значення державних органів влади та особливості їх діяльності та впливу на розвиток туристичної галузі регіону. Крім того, визначено, що недосконала маркетингова політика (особливо щодо ціноутворення та державного цінового регулювання) прямо впливає на стабільність роботи суб'єктів регіону.

Крок 4. Оцінка результатів досліджень за допомогою проведення семінару між основними суб'єктами кластера. На семінарі результати будуть

представлені для обговорення сторонами та проведення оцінки. Учасники повинні надати пропозиції щодо підвищення конкурентного потенціалу кластера, зниження негативного впливу економічних, соціальних, екологічних і культурних умов.

У випадку позитивного рішення щодо виникнення ТКПТ результати анкетного опитування можуть стати інформаційною базою початкового обговорення механізму його створення і функціонування на семінарі, який рекомендовано провести у формі круглого столу "Умови та перспективи створення туристичного кластера в Закарпатті". Результатом такого заходу буде можливість вирішення експертами такого комплексу питань:

- 1) доцільність створення туристичного кластера в Закарпатській області;
- 2) визначення факторів, які позитивно/негативно впливають на створення ТКПТ;
- 3) визначення шляхів мінімізації впливу негативних факторів і максимальне використання позитивних;
- 4) розрахунок ефективності запропонованих заходів та їх вплив на діяльність ТКПТ та регіону.

Крок 5. Підготовка остаточної доповіді з викладенням основних результатів дослідження. Отримані результати будуть свідчити про наявність позитивного чи негативного рішення щодо створення туристичного кластера прикордонної території.

З метою підвищення конкурентоспроможності туристичних кластерів прикордонного регіону пропонуємо визначити такі характеристики: значущість туристичної територіальної зони (розміри території, типологія продуктів, інтеграція); наявність або можливість розвитку декількох видів туризму (наприклад: гірськолижного, ділового, спортивного тощо); об'єднання державних і приватних суб'єктів туристичної діяльності у формі державно-приватного партнерства (ДПП); туристичні ресурси, рекреаційні можливості, інтенсивні потоки туристичних продуктів; самостійне визначення учасниками туристичного кластера форм діяльності.

Висновки. У процесі дослідження ми визначили, що в сучасних конкурентних умовах у Закарпатській області доцільним та можливим є створення ТКПТ. У цій моделі беруться до уваги всі наявні та потенційні учасники (вітчизняні та зарубіжні) туристичного кластера, їх відносини і фактори, які викликають конкурентоспроможність на різних рівнях (мета-, макро-, мезо- і мікро-), стійкість (економічна, соціально-культурна, екологічна і політико-інституціональна), що сприяє входженню суб'єктів в кластер незалежно від етапу та часу його функціонування. Модель туристичного кластера передбачає встановлення тісних взаємовідносин між учасниками туристичних груп і спрямована на визначення та оцінку його впливу на туристичний продукт або групу продуктів, на економічну, соціальну, екологічну та культурну конкурентоспроможність та стабільність у цьому регіоні.

Література

1. Постановою Кабінету міністрів України від 22.05.1996 р., № 549 "Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів".

2. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич. – К. : Вид-во "Знання", 2008. – 661 с.
3. Гоблик-Маркович Н.М. Сучасні просторові форми як засіб активізації туристичної діяльності у прикордонному регіоні / Н.М. Гоблик-Маркович // Сталій розвиток економіки : Наук.-виробн. журнал. – Хмельницький. – 2013. – № 1.
4. Коломак Е.А. Пространственные экстерналии как ресурс экономического роста / Е.А. Коломак // Регион: экономика и социология, 2010. – № 4. – С. 73-87.
5. Котлер Ф. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / Ф. Котлер, К. Асплунд, И. Рейн, Д. Хайдер. – М. : Стокгольмская школа экономики, СПб, 2005. – 376 с.
6. Freyer W. Tourismus. Einführung in die Fremdenverkehrsökonomie / W. Freyer. 8.Auflage. Oldenburg, München, 2006. – S. 212.
7. Polsko-ukraińska strategia współpracy transgranicznej na lata 2007-2015. – Lublin, 2008. – S. 324.

Милашовская О.И., Гоблик-Маркович Н.М. Модель туристического кластера Закарпатской области

Определены предпосылки создания туристического кластера приграничной территории и уровни формирования взаимоотношений между его участниками. Исследована последовательность формирования туристического кластера в Закарпатской области. Предложена интегрированная модель туристического кластера в Закарпатской области, что будет способствовать развитию туризма и повышению уровня конкурентоспособности туристического региона.

Ключевые слова: туристический кластер приграничной территории, принципы устойчивого развития региона, мета-, макро-, мезо-, микроформирования взаимоотношений в ТКПТ, модель туристического кластера Закарпатской области, структурные элементы ТКПТ, коэффициент вступления в кластер, факторы устойчивости и конкурентоспособности.

Milashovska O.I., Goblík-Markovich N.M. Model of tourist cluster in the Transcarpathian region

Preconditions a tourism cluster border area and the levels of formation of relationships among participants are determined. The sequence of formation of the tourism cluster in the Transcarpathian region is examined. Integrated model of tourism cluster in the Transcarpathian region, that will assist development of tourism to the increase of level of competitiveness of tourist region is proposed.

Keywords: tourism cluster border area, the principles of sustainable development in the region, meta-, macro-, meso-, microforming relationships in TCBA model tourism cluster Transcarpathia, TCBA structural elements, the ratio of entry to the cluster, sustainability and competitiveness.

УДК 504.064

*Ст. наук. співроб. П.П. Мельник, канд. екон. наук –
Інституту екології і природокористування НААН України*

**СИНЕРГЕТИКА ЯК СКЛАДОВА МЕТОДОЛОГІЇ СИСТЕМИ
ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**

Розглянуто становлення і розвиток синергетики, особливості синергетичних підходів, її системно-синергетичну закономірність щодо впорядковування якісними функціями системи управління у складних сферах діяльності, однією з яких є природокористування в сільськогосподарському виробництві.

Ключові слова: природокористування, метод, система, методологія, синергетика, самоорганізація, екологічний менеджмент.

Теорія синергетики активно розробляється нині в різних країнах світу. Особливо значне поширення набули наукові школи І. Пригожина, Г. Хакена,

Ф. Варела, Е. Ласло, К. Майцера, Б. Мандельброта, Е. Морана та ін. Нові нетрадиційні підходи синергетичного бачення формуються в управлінні природокористуванням сільськогосподарського виробництва. Термін "синергія" в перекладі з грецької означає співдію, сумісне функціонування систем або компонентів однієї системи, коли сумарний результат (ефект) від їх взаємодії перевищує суму локальних ефектів від дії кожного окремого компонента. Особливо вона представлена в системі екологічного менеджменту (ЕМ), який виконує функції контролювання, прогнозування, нормування, експертизи, моніторингу, управління якістю сільськогосподарської продукції, системи захисту рослин від шкідливих організмів, організації розробки і виробництва нової продукції, ефективного використання і відтворення природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища. Такий системний підхід синергії в управлінні природокористуванням сільськогосподарського виробництва може виділяти її у "Синергетичну економіку", яка відноситься до економічних наук. Вона має просторово-часовий вимір. При цьому з'являються багато підтверджень, що синергія може стати за своєю природою основою міждисциплінарних знань у природокористуванні [1].

Сучасні наукові дослідження за будь-яким напрямом потребують активного пошуку нових методів, які вбиратимуть у себе всі переваги попередніх засобів пізнання та одночасно можуть вивести на отримання якісно нових знань. При цьому нові знання або навіть відкриття зазвичай виникають на стику наук [2]. Зокрема, аналогом таких наук в управлінні є система ЕМ, що вбирає в себе знання багатьох інших наукових галузей. Система ЕМ є складовою загального менеджменту і як галузь науки може інтегрувати в собі найкращі досягнення методології із природокористування і синергетики, де закладено фундаментальні знання, необхідні для підвищення якості управління в галузі навколишнього природного середовища.

Нині в науково-дослідній діяльності дедалі більшого значення набуває синергетика як міждисциплінарна наука, що виявляє загальні закономірності самоорганізації та еволюції складних систем будь-якого походження. Очевидно, що синергетика – методологічна за своєю природою і завдяки їй встановлюють загальні закони самоорганізації та еволюції будь-яких систем, за допомогою яких можна будувати результативні моделі та найбільш вірогідні прогнози стосовно процесів розвитку у природокористуванні сільськогосподарського виробництва [3]. Саме тому окремим аспектам синергетичних підходів зі системи управління розглянуто в роботах В. Атаманчука, Л. Бевзенко, В. Білоуса, М. Долішнього, С. Капиці, В. Князева, Л. Мельника, В. Навроцького, Ю. Сагалкіна, О. Фурдичка, В. Шевчука та ін.

Метою роботи є обґрунтування ролі синергетики в системі екологічного менеджменту.

Результати досліджень. Одним із важливих методів, що широко застосовується в дослідженнях системи ЕМ, який має синергетичну природу, є діалектичний. Саме на основі дії діалектичних законів (переходу від поступових кількісних змін до докорінних якісних перетворень, боротьби суперечностей між старим і новим, між відмираючим і новонароджуваним, запереч-